

На правах рукопису

РУБАН Олександр Миколайович

**ЕСТЕТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ:
ВИЯВ УНІКАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

Спеціальність - 09.00.08 - естетика

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00752402 (K)

ДВ. 37. 718

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

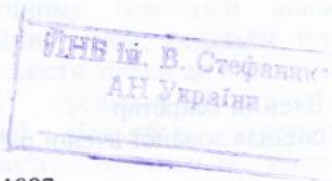
РУБАН Олександр Миколайович

**ЕСТЕТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ:
ВИЯВ УНІКАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

Спеціальність - 09.00.08 - естетика

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1997

Дисертацією є рукопис.

Дисертація виконана в Українському державному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова на кафедрі культурології.

Науковий керівник - дійсний член АПН України, доктор філософських наук, професор
ЗЯЗЮН Іван Андрійович

Офіційні опоненти - доктор філософських наук, старший науковий співробітник
ПЕТРОВ Юрій Васильович
кандидат філософських наук, доцент
КОДЬЄВА Олена Петрівна

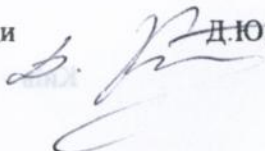
Провідна організація - Київський державний інститут культури

Захист відбудеться "29" травня 1997 р. о 15.00 год.
на засіданні спеціалізованої ради Д 01.01.39 при Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252001, Київ-1, вул. Володимирська, 60, аудиторія 328.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "29" квітня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.Ю.КУЧЕРЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В сучасній культурно-історичній ситуації стала актуальною проблема розуміння феномена людини, "індивідуальної суспільної істоти", яка віками вважала себе вінцем світобудови, а сьогодні, опинившись перед загрозою самознищення, змушена визнати себе відповідальною за кризовий стан як природи, так і цивілізації. Крім глобальних загальнолюдських тривог, людей непокоять численні регіональні ускладнення. Важкий період, пов'язаний з подоланням деформації усіх сфер суспільного розвитку, переживає і Україна.

Екзистенціальне почуття тривоги за свою долю, яке охопило людство, змушує людей напружено шукати вихід зі стану, що склався, зробити все можливе, щоб не помилитися у виборі нових орієнтирів і моделей перевлаштування життя на розумних та гуманних началах. Головною причиною, що утруднює пошуки гідного "людини розумної" вибору, вчені, суспільні діячі вважають слабку вивченість самої людини, її конкретних властивостей. Під впливом демократичних процесів у нашій державі подібний вибір усе частіше пов'язують також з усебічним розкріпаченням особи, часто деформованої та відчуженої в умовах авторитарно-бюрократичної системи, розкриттям потенціалу індивідуальності та унікальності як умов її власного і суспільного досягнення успіхів.

Оскільки подальша зміна та розвиток образу життя все гостріше ставлять питання формування багатства людських потреб, шляхів та засобів утворення необхідної ціннісної орієнтації особи в сучасних суперечливих умовах буття, її здатності сприймати та усвідомлювати складні форми життєдіяльності, то така свідома історична творчість неможлива без наявності в кожній людині належної естетичної культури, що створена як минулим розвитком духовного та емоційного досвіду людства, так і сучасною естетичною практикою.

Естетичній культурі, естетичному освоєнню дійсності належить особливе місце в розумінні особи, оскільки тут діє цілісна особистість, яку неможливо звести тільки до соціальності, що фіксує, в основному, "зовнішні", суспільні риси та зв'язки людини. В контексті естетичної діяльності, естетичного відношення для людини є характерною пильна увага до індивідуальності та унікальності як вияву її неповторного внутрішнього світу. Тому розвиток цілісної особистості, як прагнення до самореалізації, до активної самодіяльності

можливі лише в контексті естетичного світосприймання через естетичну діяльність.

Успішне вирішення актуальних теоретичних питань тісно пов'язане з розробкою найбільш важливих проблем науки, які складають методологічний фундамент спеціальних знань. Кожна наукова дисципліна має такого роду положення. Їх філософське вирішення містить у собі чимало труднощів. В естетиці однією з таких проблем, є протягом багатьох років привертає увагу дослідників, є естетична діяльність та пов'язане з нею коло питань про творчу самореалізацію людини, вияв через самореалізацію її індивідуальності та унікальності в процесі життєдіяльності. І це не випадково. В естетиці майже немає жодного більш-менш важливого в теоретичному або практичному відношенні питання, вирішення якого не спиралося б на певне тлумачення естетичної діяльності, її специфіки та своєрідності вияву. Тому проблема естетичної діяльності є однією з головних в естетиці і звертання до неї завжди супроводжується подоланням труднощів не тільки вузькоспеціального, але й загальнофілософського плану.

Ступінь наукової розробки проблеми. Історичні передумови досліджуваної теми виникли в епоху Відродження, коли в суспільній свідомості гостро постала проблема людської індивідуальності, вияву особистісного начала. В подальшому осмислення феномена людини, її "самості" у контексті розвитку культури в цілому та мистецтва зокрема також не залишалося поза увагою дослідників. Особливо яскраво це питання було висвітлено в німецькій класичній філософії та естетиці романтизму (Кант, Фіхте, Шеллінг, Шіллер, Гете, Гегель). В подальшому значний внесок у розуміння провідної ролі особистісного начала у людській життєдіяльності здійснили Штірнер, Шопенгауер, Ніцше.

Аналіз сучасного стану дослідженості проблеми свідчить про значний доробок представників зарубіжної філософської думки (Сартр, Камю, Марітен, Маслоу, Фромм, Франкл, Хайдеггер та ін.) у розуміння феномена людини.

В період 70-90-х років проблема особистості та можливості її самореалізації була об'єктом широкого теоретичного аналізу в російській та українській філософії: О.А.Андріянова, І.Е.Бекешкіна, Є.К.Бистрицький, Г.Г.Ділігенський, О.С.Клюєв, Ф.Т.Михайлов, Ю.В.Петров, І.І.Резвицький, М.К.Рибалкін, В.К.Шановський та ін.

Загальнофілософська проблематика активно трансформувалася в сферу естетики, стимулюючи розробку специфіки

естетичної діяльності, естетичної свідомості, естетичного відношення, досвіду, переживання. Розробка цього широкого кола питань пов'язана з іменами А.В.Азархіна, Г.З.Апресяна, Т.І.Домбровської, І.А.Зязюна, В.П.Іванова, М.С.Кагана, А.С.Канарського, В.Г.Нестеренка та багатьох інших.

Важливим аспектом дослідження зазначеної проблеми є вивчення естетичної природи мистецтва, його ролі в становленні й розвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу. Мистецтво як найскладніша форма естетичної діяльності демонструє унікальні можливості людини-митця в процесі художнього опанування дійсності. Водночас, через мистецтво як форму пізнання дійсності розкривається світоглядний, моральний, психологічний сенс людського буття. Авторський, пошуковий характер щодо з'ясування співвідношення естетики та мистецтва, їх ролі в самотворчості людини мають праці М.М.Бровка, А.Я.Зіся, В.А.Малахова, Н.В.Хамітова, Р.П.Шульги та ін.

Дослідження унікальності особистості безпосередньо пов'язане з вивченням природи художньої творчості, естетичних аспектів її реалізації. Творчість як об'єкт естетичного аналізу аргументовано висвітлена в роботах С.Д.Безклубенка, М.А.Ігнатенка, Л.Т.Левчук, Л.Б.Мізіної, Л.Н.Столовича а також у колективних дослідженнях українських філософів та естетиків.

Слід зазначити, що в процесі дослідження унікальності особистості естетика активно взаємодіє з психологією, спираючись на фундаментальні дослідження психології особистості Б.Г.Ананьєва, Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва та К.К.Платонова.

Здобутий теоретичний досвід дослідження унікальності особистості не вичерпав, а, навпаки, стимулював подальші розробки з урахуванням сфери діяльності людини, її вікових характеристик, визначення ролі внутрішніх і зовнішніх умов формування та функціонування особистості. На наш погляд, заслуговують на підтримку не лише соціально-етичні, естетико-психологічні, а й педагогічні аспекти модифікації даної проблеми. У цьому плані ми підтримуємо ті висновки, до яких прийшли Т.І.Васюк, Н.Ю.Кривда, О.П.Наконечна, О.П.Рудницька.

Віддаючи належне зробленому в теоретичному осмисленні проблеми, ми не вважаємо її вичерпаною. Не буде перебільшенням констатувати відсутність окремих досліджень з проблеми унікальності особистості в естетичній діяльності. При цьому, наукова розробленість навіть найбільш близького за змістом до

поняття "унікальність" поняття "індивідуальність", на наш погляд, теж далека від свого завершення. Одна з парадоксальних ситуацій у людинознавстві полягає в тому, що, незважаючи на активне вивчення провідних понять досліджуваної нами проблеми, поняття "індивідуальність особистості" в сучасній філософії є досить новим. На жаль, зовсім поза увагою вчених залишилося дослідження унікальності та визначення поняття "унікальність" в контексті естетичної діяльності. Дана дисертація є спробою висвітлення певних питань, що досі залишалися поза увагою науковців.

Об'єктом дослідження є специфіка естетичної діяльності в контексті культурного розвитку; **предметом** - унікальність особистості в процесі творчої самореалізації.

Мета дисертаційного дослідження - відтворення логіки становлення унікальності особистості завдяки різноманітним формам естетичного включення людини в світ у контексті культурного освоєння дійсності.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки конкретних завдань:

- показати витоки естетичної потреби як вияву власного неповторного "Я" - фундаментального чинника становлення та усвідомлення людиною своєї особистісності;
- розкрити специфіку естетичного досвіду та естетичного відношення людини в контексті індивідуалізації її буття;
- прослідкувати становлення особистісної індивідуальності в процесі культурного розвитку людства;
- визначити і проаналізувати самореалізацію особистості, виявляючи розвиток її унікальності, в художньо-естетичній діяльності.

Теоретико-методологічними засадами дисертації є об'єктивність та історизм - загальні принципи наукового пізнання. Специфіка об'єкта дослідження зумовила звернення до історико-філософських, естетичних та мистецтвознавчих джерел. Аналіз проблеми проводився з максимальним урахуванням складності та суперечливості самого процесу становлення особистісної унікальності як культурного феномена взагалі.

Значна увага в дисертації приділяється працям із загальних проблем психології індивідуальності та особистості, психології художньої творчості, специфіки функцій мистецтва, морально-естетичної позиції митця. Використана мемуарна література, присвячена творчості, специфіці творчого процесу в різних видах мистецтва.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у:

- розкритті унікальності (як одиничного утворення, що притаманне тільки даному суб'єктові та є відбиттям у ньому складного синтезу: різнорідних структур психіки, мови, логічного мислення, дії позасвідомого, світовідчуття, впливу численних культурних реальностей) в структурі суміжних понять (цілісність, індивідуальність, персоналізація, самосвідомість, свобода);

- окресленні місця та ролі унікальності в становленні людської особистості у контексті естетичної діяльності.

Основні ідеї та положення, що складають наукову новизну та **вносяться на захист**, полягають у наступному:

- естетична діяльність актуалізує вияв особистісного начала людини та спонукає її реалізувати сутнісну неповторність власного "Я";

- саме в естетичній діяльності реалізується унікальність особистості як вияв найбільшого досягнення її внутрішньої свободи, свободи самодіяльності;

- максимальна самореалізація та самовираження є одним із головних рушійних чинників естетичної діяльності взагалі та художньої діяльності зокрема;

- естетична потреба виступає передусім як засіб задоволення потреби в самореалізації, самовираженні, самоствердженні, як своєрідна відокремленість власного "Я" від інших "Я";

- унікальність виступає як вияв неповторної сутності особистості, може бути реалізована насамперед через художню творчість і об'єктивізуватися лише в творі мистецтва, який є відбиттям внутрішнього світу митця, його унікального досвіду, "дзеркальним" другим "Я";

- сприймання унікально-універсального змісту мистецького твору є, водночас, залученням реципієнта до певної культурної реальності, яка перетворює його в суб'єкта культури, розширюючи межі особистої життєдіяльності.

Теоретичне та практичне значення дисертації полягає в тому, що її матеріал, основні положення розширюють розуміння процесів духовного життя суспільства. Поглиблення уявлення про унікальність особистості та умови її втілення може бути поштовхом до пошуку шляхів здійснення суб'єктами перебудови самих себе, оскільки внутрішнє, що захоплює увесь реальний особистісний культурний світ кожного, перевлаштування є одночасно і передумовою і головним результатом усіх соціальних змін сьогодення.

Основні положення дисертації сприятимуть поглибленню розуміння значення та умов здійснення творчо-перетворювальної естетичної діяльності в розвитку особистості, досягненню свободи в творчому світовідношенні та засобу життя.

Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальних курсах естетики, історії та теорії культури, в лекційно-просвітницькій роботі.

Апробація дослідження. Основні положення та висновки дослідження знайшли відбиття в авторських публікаціях, доповідях і повідомленнях на науково-теоретичних конференціях вузів, на всеукраїнській теоретичній конференції: "Відродження України: проблеми і перспективи" (Кіровоград, 1993), обговорювалися на засіданнях кафедри культурології Українського державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Структура дисертації. Викладення матеріалу дисертації обумовлено поставленою метою та завданнями даного дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів (п'яти параграфів), висновків і списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, проводиться аналіз ступеня розробленості проблеми, визначаються мета й завдання роботи, її методологічні та теоретичні основи, формулюються наукова новизна, практичне значення, подаються відомості про апробацію результатів дослідження, обсяг та структуру роботи.

У першому розділі "Становлення індивідуальності людини в процесі естетичного освоєння дійсності" розглядається взаємозв'язок між виникненням і розвитком особистісної індивідуалізації з одного боку та виникненням і розвитком естетичних потреб, естетичного досвіду та естетичного відношення - з іншого.

У першому параграфі "Місце естетичної потреби в усвідомленні людиною своєї особистісності" аналізуються умови та причини виникнення та функціонування естетичних потреб. З цього приводу існує досить багато точок зору, що під тим чи іншим кутом розглядають дану проблему.

Однією з найпоширеніших є та, що естетичні потреби виникають ще в первісному суспільстві та обумовлюються рівнем матеріального виробництва. Ця точка зору є певним чином однобічною.

Суть у тому, що однією з найважливіших потреб людини є потреба в самореалізації себе як окремої, відмінної від інших

істоти. Окремої як від світу, так і від себе подібних. Ця потреба в самореалізації у соціумі набуває рис, що реалізують саме суспільний рівень буття людини.

По-перше, ця потреба стає суспільною, тобто її реалізація немислима поза тими суспільними відносинами, що існують в певну історичну епоху;

по-друге, її реалізація можлива лише тільки співвідносно певним формам життєдіяльності людей;

по-третє, вона підлягає дії закону зростання та якісного урізноманітнення потреб, тобто набуває здатності універсалізації.

Але людина в первісному суспільстві відчуває потребу в самореалізації на колективному рівні (колективне "Я"), на рівні свого роду, племені. Ця потреба може існувати на будь-яких рівнях соціального буття людини (в першу чергу матеріального виробництва та форм колективного співіснування). Але в первісному суспільстві рівень соціального буття людини, її спосіб життя є досить загальним. За рівнем матеріального виробництва, формами організації суспільного буття всі племена досить тотожні. І тому потреба в самореалізації (колективної) переноситься в сферу надматеріальну (духовну), (хоча поділ на "матеріальне" і "духовне" тут є досить умовним). Тільки через духовну сферу буття люди первісного суспільства мали можливість якось відокремити свій рід, своє плем'я від іншого роду, від іншого племені (тотем). Але навіть в духовній сфері буття людей можливості виявлення своєї індивідуальності (самості) були досить обмеженими. Ні в моральному, ні в релігійному аспекті досягти певної відмінності від інших у первісному суспільстві практично неможливо. Тому ця відмінність реалізується в першу чергу в тих сферах буття, що безпосередньо не пов'язані зі способом життя людей. Тобто для того, щоб відокремити, відрізнити своє плем'я від іншого племені люди починають змінювати свій вигляд (певні прикраси, розтягування мочок вух, губів, татування), починають наносити на знаряддя праці певні знаки, розмальовувати в певні кольори (орнамент). Все це несе навантаження відокремленості, "різності", слугує підкресленню відмінності "наших" від "ненаших". До речі, можливо в цьому й полягає початок та основа національної самосвідомості людей і початок мистецтва як вияву цієї "самості".

Існуючи протягом досить тривалого часу, ці форми самореалізації починають набувати самостійного значення. Вони стають самоцільними формами реалізації індивідуальності певного колективу. Впродовж цього часу сприймання

вищезгаданих форм вияву "самості" набуває автономного значення безвідносно до того матеріалу, за допомогою якого вони реалізуються та починають сприйматися як самостійна цінність.

Але як самостійна цінність вони можуть сприйматися тільки безпосередньо, тобто чуттєво, як певна задоволеність цими формами. І хоча вони поки що невідривні від матеріальних форм своєї реалізації (знаряддя праці, одяг, тсщо), але сприймання навколишнього буття не тільки з точки зору корисного, доцільного, а й безпосередньо-чуттєвого з необхідністю призводить до переходу від суто утилітарного, до утилітарно-естетичного відношення, спочатку до суспільних форм життя, а потім - до буття людини в цілому.

Коли безпосередньо-чуттєве сприймання набуває статусу певної соціальної цінності, коли воно стає відносно самостійним, це і є початок розвитку естетичної потреби, в якій реалізується прагнення людини до вияву своєї індивідуальності безвідносно до конкретно-історичних умов її буття.

Другий параграф "Естетичний досвід і естетичне відношення людини" присвячений розгляду формування естетичного досвіду особи як унікального утворення, притаманного тільки цій конкретній людині в її одиничності. Досвід виступає результатом діяльності як самоцінності. Специфічність досвіду полягає в тому, що він є унікальним, індивідуальним і неповторним, оскільки являє собою інтеграцію життєвого шляху "цього" конкретного суб"єкта. Якими б однаковими не були певні дії різних суб"єктів, сума того, що сталося, створює індивідуальність кожного, його неповторну траєкторію. Тут мова йде про індивідуальність як своєрідність і самобутність суб"єкта на будь-якому рівні його організації.

Естетичному досвіду притаманна безпосередність і цілісність (синкретичність). Він існує як спосіб діяльності. Тому естетичний досвід завжди таємничий та унікальний, за ним прихована глибина внутрішнього світу, тоді як, наприклад, знання зводить усе до зовнішньої данності та об"єктивної залежності. В межах власного досвіду суб"єкт має справу з підвладним йому світом, який він може формувати вільно, отримуючи, так би мовити, вторинний досвід від діяльності з компонентами досвіду первинного.

Оскільки носієм естетичного є особистість, остільки проблема естетичного фактора в суспільному житті постає як питання про місце та роль самої людини в системі соціальних відносин. Особистість відбиває всю сукупність суспільних відносин через своєрідність своєї індивідуальності. А виявом

індивідуалізації людської сутності через багатство суспільних зв'язків є її естетичне відношення, що виникає з естетичного досвіду особистості стосовно різних природних і суспільних об'єктів.

Розкрити сутність естетичного відношення ми зможемо тільки визначивши його особливу роль у людському бутті, зрозумівши його специфічну функцію в сенсовому полі культури. Що відбувається, коли людина споглядає певний зовнішній предмет, заглиблюється у внутрішнє споглядання, насолоджується, страждає, створює творчий продукт або споживає його? Відповідь на ці питання передбачає розгляд феномена естетичного як чуттєвого відношення людини до світу.

Суб'єктом чуттєвого відношення завжди є конкретний людський індивід тому, що саме він концентрує в собі здатність переживати різноманітні реалії свого буття. Переживання чуттєвого завжди здійснюється в модусах "Я". І тільки в цьому випадку воно має самоочевидну достовірність для особистості. Але це не означає, що людська чуттєвість зосереджена виключно в індивідуально-суб'єктивній активності людини. Відмінність чуттєвого відношення людини від чуттєвих реакцій тварин полягає в її унікальній опосередкованості світом культури в усіх її предметних виявах. У предметності культури втілюються, опредмечуються загальні сутнісні характеристики родового людського буття в світі. Тому, переживаючи власне буття в культурних параметрах, що задані формами та змістом предметності, індивід утверджується і як родова людська істота. В цьому, власне, і полягає функція естетичного відношення в культурі; воно дає людині можливість поєднати в переживанні унікальні та обмежені визначеності свого існування з тотальними визначеностями людського способу буття в світі і, тим самим, присвоїти родову сутність у безпосередньому стані власного самопочуття. В цьому аспекті естетичне відношення виступає як механізм культури, котрий забезпечує безпосереднє "для себе буття" людини як загального суб'єкта культури.

Якщо культура є такою сферою життєдіяльності людини, в якій вона може реалізувати себе в усій можливій повноті своїх сутнісних визначеностей, то естетичне відношення виступає конкретним механізмом культури, який робить загальність родового самоутвердження надбанням кожної людської особистості, що знаходить свій вияв у безпосередньому самопочутті останньої.

Естетичне відношення виступає як засіб, за допомогою якого культура набуває свого безпосереднього живого

індивідуального буття, в якому відмінність людської тотальності та індивідуальності, цілісності та частковості знімається в безпосередніх чуттєвих станах людей.

Розуміння естетичного відношення як одного з механізмів культури означає, що воно є універсальним відношенням, тобто без нього не існує жоден феномен, який можна віднести до культури. Естетичне відношення "відповідає" в культурі за єдність індивідуального унікального переживання людиною свого буття та зовнішньої предметності цього буття, в якій втілена тотальність людського роду. Воно розглядається як активна форма чуттєво-практичного освоєння дійсності, як безперервний процес діяльного самоствердження та духовної самосвідомості особи.

При естетичному відношенні людина, яка виступає на рівні цілісної особистості, цікавиться особистістю, знаходячи в останній найбільш концентроване втілення об'єкта естетичного відношення. Логіка така, що тільки через "незацікавлену" увагу до особистості, яка опредмечує свою сутність у речі, до її творчих можливостей, до її унікальності та самобутності людина як суб'єкт естетичного відношення духовно-емоційно утверджується в своєму власному бутті.

У другому розділі "Унікальність - найвища форма реалізації творчої сутності особистості" перший параграф "Розвиток особистісної індивідуальності в історико-культурному поступі" присвячений історичному аспектові даної проблеми.

Становлення та розвиток людської індивідуальності від колективної до особистісної знаходить свій вияв в історичному контексті розвитку людської культури. Можна навіть сказати, що вони є взаємозумовленими. З одного боку - розвиток культури є умовою (базою) для розвитку індивідуальності людини, з іншого - зростання індивідуалізації особи є умовою розвитку культури в цілому. Цей взаємний процес є дуже складним і суперечливим. Витоки його знаходяться ще у первісному суспільстві, де людина ще не усвідомлює свою "окремість" як особа. Естетична діяльність тут не виокремлена, а розчинена в людській діяльності як такої, що обумовлюється тотожністю "сутності" та "існування" окремої людини.

Первісному суспільству хоч і була притаманна певна цілісність індивіда, що базувалася на єдності суб'єкта й природного середовища, яке він опановував, на неусвідомленості розбіжностей між реальністю та нереальністю, буттям і небуттям, на відсутності розвинутих форм самосвідомості та ін., але говорити про індивідуальність людини ми тут ще не можемо.

Спільність докапіталістичного розвитку обумовлена міфологічним характером художньої свідомості. Це вбачається в тому, що всі типи культури мали традиційний, канонічний, нормативний характер, який різко обмежував креативний потенціал естетичного освоєння світу. Роль особистісного начала на цьому етапі розвитку людства була досить скромною, а домінуючим було начало імперсональне, колективно-анонімне або регламентоване колективною релігійно-політичною свідомістю.

Якщо в своїх витоках художня діяльність взагалі ще не виділилася із синкретично-аморфного континууму, то в сучасному суспільстві вона не тільки повністю автономізувалася, відокремилася від усіх інших сфер культури та соціального життя, але й вступила в певну опозицію до них як втілення більш високих духовних цінностей, як вища міра естетичної активності людини.

Індивідуально-відповідальна творчість, що є найповнішим самовираженням особистості, прийшла на зміну колективно-безособистісної, анонімній творчості мас. Художня культура накопичила в XIX-XX століттях безсумнівні та непересічні цінності, пов'язані передусім з художнім втіленням головного завоювання буржуазної епохи - людської особистості як носія індивідуально-своєрідного духовного світу, дорогоцінного для людства саме своїм небувалим багатством, глибиною, унікальністю.

Отже, тільки з розвитком капіталістичного виробництва, яке викликає до життя певні якості та риси людини, вона (людина) починає сприймати себе як окрему самостійну цінність. І цінність її полягає в можливості якомога повніше реалізувати своє власне "Я", несхоже на інших, утвердитися в своїй сутнісній неповторності та об'єктивізувати її, тим самим надавши іншим людям можливість сприймати й оцінювати цю сутнісну неповторність - унікальність. Це можна реалізувати лише маючи світогляд, орієнтований на власне "Я" як найбільшу цінність; але не просто "Я" як таке, а на таке "Я", що набуває універсального значення через вияв своєї унікальності.

Другий параграф "Особистість як естетичний феномен" присвячений розгляду понять, якими характеризується людська істота. Поняття "індивід", "людина", "індивідуальність", "особистість" супроводжують гуманітарія невідступно, але користуватися ними з належною методологічною чіткістю досить важко. "Особистість", "людина", "індивідуальність" або "індивід" часто звучать синонімічно. Розмежування цих понять у контексті нашого дослідження має досить важливе значення. Тут

дається спроба розглянути взаємозв'язок і взаємообумовленість цих понять та змісту, який ми в них вкладаємо, крізь призму логічного зв'язку між ними за допомогою категорій "одиничне - особливе - загальне" з одного боку, і розгляду історичної динаміки розвитку змісту даних понять - з іншого.

Індивід, насамперед, виступає як продукт антропогенезу, вид *homo sapiens*, в якому потенційно закладені можливості стати людиною через залучення його до соціальних форм буття. Індивід є тим загальним, що об'єднує і властиве всім іншим поняттям, що характеризують людську істоту. Особливим виявом загального виступає людина як соціальний індивід. Це істота, яка орієнтується в системі об'єктивних природних і соціальних зв'язків та відносин (завдяки існуванню в цій системі), але яка ще не усвідомлює себе як суб'єкта, який є причиною, творцем суспільного та власного буття. Особистість - це суб'єкт культури, зумовлений власними можливостями. Як суб'єкт культури особистість усвідомлює сенсозмістовний характер власне духовної діяльності та власної діяльності завдяки суперечності між його (суб'єкта) існуванням та усвідомленням своєї сутності. Особистість є одночасно нерозривною єдністю одиничного та загального через різноманітні форми особливого. Індивідуальність і виступає тим особливим по відношенню до особистості як загального. Особистість не може набути самостійного буття інакше, ніж завдяки індивідуальності, своєрідності за формою та засобом вияву особистісного начала. Індивідуальність - це особливість, яка несе навантаження відмінності. Поняття "індивідуальність" розкриває форму, спосіб буття особистості. Вона є, так би мовити, "внутрішньою людиною", яка береться ціннісно та виступає зовнішнім виявом особистості.

Філософсько-культурологічний аналіз проблеми особистості повинен з необхідністю враховувати як загальні, так і одиничні (унікальні) характеристики людської життєдіяльності. Унікальність виступає одиничною сутнісною неповторністю людського буття, котра виходить за межі конкретно-історичних типів культури, в яких фізично живе особистість, і, завдяки цьому, може набувати властивостей загального, універсального суб'єкта культури. Якщо індивідуальність можна характеризувати співставленням особливого в загальному (загальне - єдине, форми реалізації - особливі), то унікальність принципово не підлягає співставленню, її головною ознакою є одиничність.

Якщо людський індивід не може стати особистістю, не засвоївши своєї соціальної сутності, тобто не ставши людиною,

то особистість не може набути свого самостійного буття не ставши індивідуальністю. Особистість є соціальною за своєю сутністю людиною, індивідуальною за засобом і формою свого існування та унікальною за засобом самореалізації сутнісної неповторності.

Особистість, індивідуальність, унікальність - різні ракурси одного цілого. Тип особистості є заданим, в індивідуальності він отримує свою своєрідність, особливість; унікальність є шляхом виходу на рівень загальнолюдського універсального змісту.

Буття людини в культурі тісно пов'язане з вирішенням питання про те, що складає специфіку "людського" - загальнолюдські моменти чи самобутні (індивідуальні та унікальні)? Якщо культура взагалі є засобом людського буття, то виділення в ньому суспільно-створювального цілого культури поруч із самобутністю індивідуальної життєдіяльності знаходить найбільш змістовний аналог у філософській ділемі сутності та існування людини.

Звичне людям предметне існування культури є тільки однією стороною її реального буття, її зовнішньою данністю. Інший бік дійсності культури створює пласт сенсового змісту. Єдність предметної та смислової характеристик створює специфічний зв'язок загального та особливого в культурних артефактах і їх сприйнятті. Вона втілюється в практичному перетворенні унікального в загальнозначуще, що відрізняє форму культурного освоєння дійсності як духовного процесу. Унікальний онтологічний статус цієї стрижневої реальності культури найяскравіше, можливо, демонструється мистецтвом. Мистецтво як суспільне явище, як форма суспільної свідомості й виникає як подолання суперечності між сутністю та існуванням людини. Силою соціальної історичної необхідності мистецтво стає зосередженням творчого відношення людини до буття. Мистецтво виступає єдиною формою суспільної свідомості, в якій відбито відношення людини до самоцільності як цінності та сенсу людського буття як такого.

Формуючись усією повнотою практичних і духовних зв'язків людського світу, цінності та ідеали знаходять свій адекватний сенс тільки в сфері належного, в сфері бажаного для людей стані світу та їх власного буття. Тому ціннісні форми духовно доповнюють недосконалість світу та неповноту людського буття. Тут ми маємо, в певному аспекті, збіг самоцільності самого людського буття як певної цінності та самоцільності й самоцінності естетичного ідеалу як такого.

Реальна дійсність є активним важелем формування естетичного ідеалу, а мистецтво закріплює його в художніх образах. Ідеал стає ланкою, що пов'язує суспільну практику та мистецтво. Він стає специфічним засобом усвідомлення проблем часу, можливостей конкретного суспільства, його поступу, тенденцій та закономірностей розвитку; у ньому в суб'єктивній формі розв'язуються об'єктивні суперечності дійсності.

Третій параграф "Самореалізація в естетичній діяльності творчої унікальності особистості" присвячений таким компонентам естетичного розвитку митця, як здатність до самопізнання, самоаналізу, самовизначення, самореалізації, в процесі яких художник вступає в діалог із самим собою, з тими виявами свого "Я", що пробуджуються конкретними процесами творчості.

Самовизначення в світі культури є складним шляхом становлення особистості, принциповою зміною характеру людського буття, досягненням особистісної суверенності. Це надбання себе як відповідальної за долю світу і в той же час вільної істоти створює вісь духовного розвитку людини та реалізується в феномені духовності. Утвердити себе в цьому світі, виразити свою індивідуальність можна різними засобами, але самореалізувати себе як індивідуальність, як представника людства можливо лише в процесі створення культури та її феноменів. Саме обстоювання індивідуальністю своїх мотивів, цінностей, боротьба за включення власного "внеску" в родову програму людства, в тканину культури і є самореалізацією.

Найбільш адекватною розвитку унікально-універсальних здібностей людини виявилася естетична діяльність, в якій розпредмечування та опредмечування співпадають безпосередньо. І мистецтво стає квінтесенцією, згустком естетичної діяльності як такої. Воно формує в людині установку на самореалізацію, завдяки якій її діяльність підіймається до рівня вільного естетичного самоутвердження, а культура розкривається людині одночасно як розвиток потреб у вдосконаленні людської родової життєдіяльності. Естетична діяльність завжди індивідуальна. Вона розкриває цілісно всі здібності особистості, яка, завдяки цьому, виступає як активний суб'єкт культурного процесу. Що стосується художньої діяльності, то вона має об'єктивний сенс тільки тоді, коли надає людині можливість відтворити себе в своїй цілісності, у реалізації свого власного "Я", у самоутвердженні себе як унікальної істоти, спроможної охопити собою всю багатогранність навколишнього світу, весь універсум, розчинитися в ньому та бути ним, злити в єдине ціле мікро- і

макрокосмос. І специфіка художньої творчості полягає, в першу чергу, в розкритті внутрішнього світу митця як у процесі, так і в результатах його діяльності. Мистецтво не лише специфічний засіб духовного саморозкриття людини в культурі, але є і загальним типом, іманентною формою подібного саморозкриття. Це відповідає розумінню мистецтва як духовно-практичного перетворення дійсності на основі естетичного, тобто чуттєвого цілісно-людського відношення до неї.

Суб"єктивне відбиття є засобом реалізації здібностей людини, які характеризують її як діяльну істоту. І художнє самовиявлення є власне особистісною активністю, яка перевершує всі інші способи людської діяльності. Творче відношення людини до дійсності є рухом від внутрішнього світу особистості до її самовираження. Самовираження для митця є самоцінним і, у принципі, самодостатнім. Воно ґрунтується на самопізнанні і є втіленням самосвідомості та світоспоглядання митця.

У своїй творчості художник опредмечує власну унікальність, внутрішню сутнісну неповторність, тому в процесі її зазнає і відчуває насолоду від життєвих виявів, а в результаті творчості - знаходить радість від усвідомлення того, що його особистість постає як предметна, чуттєво споглядувана безсумнівна сила.

Самореалізацією особистості є розвиток сутнісних сил людини й чиниться вона в процесі творчої діяльності. Виявляючись в усіх сферах діяльності, естетичне є своєрідним показником міри досконалості цієї діяльності до рівня творчості. Але відчужений характер сучасного буття призводить до того, що тільки художня діяльність виступає сферою, де творчості не протистоїть відчуження і вона (художня діяльність) є остільки естетичною, оскільки сприяє цілісному творчому самоутвердженню особистості, бо сутність буття й полягає в утвердженні людиною себе, в самодіяльності.

Унікальність суб"єкта є однією з ознак, що дозволяє виділити специфіку художньої творчості порівняно з іншими видами креативної діяльності. Йдеться, передусім, про принципову одиничність суб"єкта, його персональне "виявлення" в процесі та результаті творчої праці, навіть коли зовнішньо творчий акт виступає як колективна дія. Художня творчість неусунено суб"єктивна: характерні риси автора навіки "вкарбовані" в структуру твору.

Мистецтво в культурі є незамінним засобом зняття меж, що сковують людину рамками "сталого", того, що є, засобом окреслення горизонтів свободи, переключенням унікальності індивідуально-особистісної суб"єктивності в реєстр виконуваної

нею універсальності людини як родового суб"єкта, засобом глибинного єднання особистісного та універсально-об"єктивного.

Якщо розглядати мистецтво як вияв внутрішньої потреби об"єктивізувати власне "Я", невичерпний мікрокосмос особи, потреби самореалізації та самоствердження насамперед у власних очах, то можна дійти висновку, що митець є самодостатньою особистістю в творчому процесі. Митець прагне відтворити перш за все унікальність свого внутрішнього світу та своє неповторне бачення світу навколишнього насамперед для того, щоб поглянути на себе збоку, наскільки вдалася йому ця спроба самореалізації. І твір мистецтва тут виступає як об"єктивізована унікальна сутність митця. І те, наскільки відповідно до самого себе реалізується сутнісна суттєва унікальність митця, дає нам змогу впізнавати автора художнього твору не за почерком, не за стилем або іншими формальними відмінностями, а за тим невлотвимим настроєм, атмосферою, за тим світобаченням, світовідношенням і світовідчуттям, що притаманні саме цьому автору.

Мистецтво має таку властивість, яка дає нам підставу говорити про художню творчість як про "деміургічний" акт. Митець є деміургом у тому розумінні, що він створює нову реальність, твір, що є виявом, сплавом суб"єктивних властивостей особистості, яка творить, та об"єктивних характеристик зовнішнього світу. Мистецтво спрямоване на живу індивідуальність; воно залишається самим собою тільки завдяки постійно новим запозиченням у нашій людській субстанції. Те, що ми є, є відкладанням у нас результатів пошуку того, чим ми можемо бути. Мистецтво - це орган такого пошуку. Самі твори мистецтва - це начебто додатки до нас, через які ми в собі відтворюємо людину. Твір мистецтва залучає особистість у продуктивну уяву; митець, вступаючи в суперництво зі світом і переважаючи його, надає людям нові цінності, змушує людину мов би народитися знову. І в цьому аспекті можна цілком безумовно стверджувати, що мета художньої творчості полягає в створенні нових індивідуальностей.

Обсяг і глибина естетичних ідей та образів, що втілили творчу самобутність художника, його унікальність та індивідуальність захоплюють людину, яка сприймає твір, будять її фантазію, формують оригінальність мислення, розкріпають уяву, примушують її стати співавтором, співтворцем, підносять людину в її власних очах, викликають спорідненість почуттів і тим самим надихають на життя та діяльність, гідні справжньої людини.

У *висновках* підводяться підсумки роботи, узагальнюються найбільш значимі результати дисертаційного дослідження вияву унікальності особистості в естетичній діяльності:

- потяг людини до чогось “вищого” є невід’ємною її рисою як суб’єкта культури. У прагненні особи до творчої самореалізації, до самовияву свого власного, неповторного внутрішнього світу знаходить своє втілення віковична мрія людства про гармонію та досконалість людської особистості;

- естетична потреба виникає як засіб підкреслення відмінності власного “Я” від інших “Я” через самореалізацію, самоствердження та самовираження індивідуального начала;

- неповторністю сутності особистості є унікальність, яка виявляється в художній творчості та об’єктивізується в творі мистецтва - квінтесенції внутрішнього світу митця;

- одним з головних рушійних чинників естетичної діяльності взагалі та художньої діяльності зокрема є можливість максимальної самореалізації та самовираження людини;

- сприймання унікально-універсального змісту художнього твору перетворює реципієнта в суб’єкта культури, виводить його за межі даної об’єктивної реальності в площину загальнокультурного Всесвіту;

- мистецтво виступає механізмом, який надає людині можливість перетворення унікального змісту в універсальне надбання людства; митець (через твір мистецтва, що виступає об’єктивізованою унікальною сутністю митця) залучає людину до цієї унікальної всезагальності, що, в свою чергу, дозволяє їй поглянути на себе збоку та зрозуміти сенс власного людського існування.

Основні положення дисертації висвітлені в публікаціях автора:

1. Рубан О.М. Виникнення естетичних потреб як вияв індивідуальності людини //Тези доп. Всеукр. теор. конф. “Відродження України: проблеми і перспективи”. - Кіровоград, 1993. - 0,2 д.а.

2. Рубан О.М. Головний сенс митця і мистецтва //Трибуна. - 1996. - № 5-6. - 0,4 д.а.

3. Рубан О.М. Особистість як феномен культури: проблема самореалізації //Розбудова держави. - 1997. - № 2. - 0,5 д.а.

4. Рубан О.М. Особистість у державі: проблема мистецького самовияву //Розбудова держави. - 1997. - № 4. - 0,5 д.а.

Ruban A.N. Aesthetic activity: realization of a person's unique.
The thesis for the Candidate of Sciences Degree (Phylosophy) -
09.00.08 - Aesthetics. Taras Shevchenko Unsversity of Kyiv, 1997.

The thesis touch upon the problem of correlation between the origin and development of personal individualization frome one hand, and the origin and development of aesthetic need, aesthetic experiense and aesthetic activitiesand creative realization of a person, the person's realization and his unique origion. There is also an attempt to consider and outline the notion of "unique" in the row of relative notions, as well as the place and the role of the unique in the person's development in the context of aesthetic activity.

Рубан А.Н. Эстетическая деятельность: проявление уникаль-
ности личности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата
философских наук по специальности 09.00.08 - эстетика. Киевский
университет имени Тараса Шевченка, Киев, 1997.

Диссертация посвящена проблеме становления индивидуальности и уникальности личности во взаимосвязи с развитием эстетической потребности, эстетического опыта, эстетической деятельности через самореализацию личности в художественном творчестве. Сделана попытка раскрыть содержание и определить место понятия "уникальность" в системе родственных понятий в контексте развития личностного начала в эстетической деятельности.

Ключові слова: унікальність, індивідуальність, особистість, естетична діяльність, художня творчість, мистецтво, самореалізація, самовираження, самоствердження.

435431

AB 37.718

AB 37.718